

Μακεδονικά

Τόμ. 39, Αρ. 1 (2010)

39

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Παράλληλοι δρόμοι. Δεμιρδέσι-Προσοτσάνη, Η παιδεία σε δύο ελληνικές κοινότητες στ ύστερα χρόνια της Οθωμανοκρατορίας και ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της ΚΠόλεως (1870-1880)

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/makedonika.717](https://doi.org/10.12681/makedonika.717)

Copyright © 2014, Αθ. Ε. Καραθανάσης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Καραθανάσης Α. Ε. (2010). Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Παράλληλοι δρόμοι. Δεμιρδέσι-Προσοτσάνη, Η παιδεία σε δύο ελληνικές κοινότητες στ ύστερα χρόνια της Οθωμανοκρατορίας και ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της ΚΠόλεως (1870-1880). *Μακεδονικά*, 39(1), 269-274. <https://doi.org/10.12681/makedonika.717>

Γεώργιος Κ. Παπάζογλου, Παράλληλοι Δρόμοι, Δεμιρδέσι – Προσοτσάνη – Η παιδεία σε δύο ελληνικές κοινότητες στα ύστερα χρόνια της Οθωμανοκρατίας και ο Έλληνικός Φιλολογικός Σύλλογος της ΚΠόλεως (1870-1880), Κομοτηνή 2002, σελ. 292

Ο καθηγ. Κ. Γ. Κ. Παπάζογλου έγραψε το βιβλίο αυτό από οφειλόμενη ευγνωμοσύνη προς τις δύο πατρίδες του: την πατρογονική (του πατρός του) τὸ Δεμιρδέσι τῆς Προύσης και τὴν γενέθλια, τὴν δική του Προσοτσάνη. Τῆς παρακολουθεῖ στὴν κρίσιμη δεκαετία 1870-1880 μὲ προεκτάσεις πρὶν και μετὰ τὴν δεκαετία αὐτήν. Καὶ θὰ τὶς παρακολουθεῖ ἔπειτα, χωρὶς νὰ τὸ γράφει ὡς τὸ 1922, ὁπότε Δεμιρδέσιοι, μὲ ἀπώτερη καταγωγή τὰ Ἄγραφα τῆς Ἠπείρου θὰ ἔλθουν πρόσφυγες, πιά, τοῦ '22 στὴν Προσοτσάνη, ὅπου θὰ ἀνταμώσουν ἐντοπίους Μακεδόνες και Ἠπειρώτες ποὺ λίγες δεκαετίες πρὸ τοῦ '22 ἔφθασαν, πρόσφυγες και αὐτοί, στὴν μαρτυρική Προσοτσάνη.

Στὴν εἰσαγωγή ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἐξετάζει τὴν κρίσιμη δεκαετία 1870-1880, και τοὺς παράλληλους δρόμους ποὺ τὸ Δεμιρδέσι και ἡ Προσοτσάνη μελετῶνται ἀπὸ τὸν ἴδιο στὴν ἐθνική και παιδευτική διάστασή τους διὰ μέσου τῶν συμπληγᾶδων τῶν ἀντιμαχόμενων συμφερόντων στὴν μητρόπολη Προύσας, ὅπου ὑπάγονταν τὸ Δεμιρδέσι και στὴν μητρόπολη Δράμας, ὅπου ὑπάγεται ἡ Προσοτσάνη. Καὶ ἡ μὲν Δράμα ὑφίστατο τὴν πίεση τῆς βουλγαρικής Ἐξαρχίας, ἰδίως κατὰ τὴν ἐν λόγω δεκαετία, μὲ τὴν ρωσική πανσλαβιστική πολιτική, τὴν ἀνοχή τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, τὴν συνθήκη τοῦ Ἁγίου Στεφάνου ποὺ δημιουργοῦσε ἐπὶ χάριτος τὴν Μεγάλη Βουλγαρία. Καὶ βεβαίως σημειώνεται ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ προστατεῖσει τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς «ἀρκατικούς δυνχας τοῦ βουλγαρισμοῦ». Πρωταγωνιστὴς τῆς προσπάθειας αὐτῆς ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Ἰωακείμ Γ', οἱ ἐθνικοὶ εὐεργέτες Χρηστάκης Ζωγράφος και Γεώργιος Ζαρίφης, οἱ σύλλογοι και τὰ σωματεία, ὁ Φιλολογικός Σύλλογος ΚΠόλεως και τὰ παραρτήματά του (Ἠπειρωτικός, Θρακικός, Μακεδονικός), ὁ Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, οἱ διδάσκαλοι, οἱ τοπικὲς κοινότητες. Κατὰ τὴν ταραγμένη αὐτὴ δεκαετία θὰ ἰδρυθοῦν στίς ἐλληνικὲς κοινότητες τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ σωματεία και ἀδελφότητες. Ἐν προκειμένῳ, στὴν Προῦσα, ἡ Φιλεκαπαιδευτικὴ Ἀδελφότης Ἡώς. Δυστυχῶς ἀπὸ τὴν ἐθνική αὐτὴ προσπάθεια δὲν θὰ λείψουν και οἱ ἀντιθέσεις μεταξὺ τῶν ἐκπροσώπων τοῦ Πατριαρχείου, τῶν μητροπολιτῶν δηλ., και αὐτῶν τοῦ ἐλευθέρου ἐλληνικοῦ κράτους δηλ. τῶν προξένων. Οἱ πρῶτοι, δηλ. οἱ Πατριαρχικοί, εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τίς πρωτοβουλίες ἀνθρώπων τῶν συλλόγων ποὺ ἐπιθυμοῦσαν νὰ παραμερίσουν τὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὰ κοινοτικά πράγματα. Ἀνάμεσα σ' αὐτὴν τὴν ἀγωνία τῶν Ἑλλήνων παρεμβάλλονταν και τὰ συμφέροντα τῶν Μ. Δυνάμεων, τοῦ Βατικανοῦ, τῶν Προτεσταντῶν. Καὶ θυμίζει ὁ Γ. Κ. Παπάζογλου ὅτι οἱ δύο πατρίδες του πλήρωσαν βαρύντατα τὸ τίμημα τῶν ἀγῶνων τους: ἡ Προσοτσάνη ἀγωνιζόμενη τὴν δεκαετία αὐτὴ θὰ ἔχει ἐνταχθεῖ στὸν ἐθνικὸ κορμό, θὰ δεχθεῖ τὸ 1922 τοὺς πρόσφυγες τοῦ Δεμιρδεσίου γιὰ νὰ πληρώσουν ὅλοι μαζί, πρόσφυγες και γηγενεῖς, τὰ γεγονότα τοῦ 1945. Ὅσο γιὰ τὸ Δεμιρδέσι, αὐτὸ μὴν ἔχοντας ἀντίκρουσμα τῶν θυσιῶν του, θὰ ὑποστῇ τίς συνέπειες τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς, και οἱ κάτοικοί του, οἱ περισσότεροι, θὰ ἔλθουν πρόσφυγες στὴν Προσοτσάνη.

Στο Πρώτο μέρος ο συγγρ. ασχολείται με την Παιδεία της ελληνικής κοινότητας της Βιθυνίας με ξιφαση στο Δεμιρδέσι, όπου αρχικώς ο λόγος για την προέλευση των κατοίκων του από τα Άγραφα που έφθασαν εδώ περί τόν 16ο (ή 17ο αι.), και προστέθησαν στους έντοπιους, που είχαν μάλιστα αγοράσει το 1600 χειρόγραφα των «τριών λειτουργιών». Οί κάτοικοι διακρίνονταν για την ανδρεία τους, διατηρούσαν σχολεία, ελληνικό αλληλοδιδασκτικό και Παρθεναγωγείο ήδη πριν από το 1870 κατά την διαβεβαίωση της Έκπαιδευτικής Έπιτροπής του Ε.Φ.Σ.Κ. Ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ξξαντλεί σχεδόν όλες τις ύφιστάμενες πηγές για την παιδεία στην κωμόπολη: κάνει λόγο για τόν έντόπιο Σάββα Ίωαννίδη, γνωστό για την συγγραφή του *Ιστορία και στατιστική της Τραπεζούντος* (ΚΠολις 1870) άνατ. έκδ. Αθήνα 1981, τόν άριθμό τών διδασκάλων, τούς πόρους λειτουργίας του σχολείου, τόν ένδιαφέρον του Ε.Φ.Σ.Κ. για τήν πρόοδο τών σχολείων του Δεμιρδεσιού με σχετική ένγκύκλιό του (Μάρτιος 1872). Ήταν μάλιστα ή εποχή οικονομικής δυσπραγίας τού Δεμιρδεσιού έκ τής ύποχωρήσεως τής σποροτροφίας στην κωμόπολη που τή σχολεία της ως τότε ένισχυαν ο μητροπολίτης Προύσης Νικόδημος Κωνσταντινίδης, γνωστός από τήν θητεία του στην μητρόπολη Βοδενών και ο όμογενής μεγαλέμπορος του Γαλασιού Μενέλαος Νεγρεπόντης, ο όποιος είχε θεσπίσει και ειδικό άγωνοθέτημα. Σημειώνεται ότι και τó ελληνικό κράτος είχε έπιδείξει ένδιαφέρον για τήν παιδεία στην περιφέρεια Βιθυνίας, Μυσίας και Κοτυαείου (Κιουτάχεια), όπως δείχνει ή από 21 Ίαν. 1872 έκθεση του ύποπρόξενου τής Ελλάδος στην Προύσα Ίω. Περδικάρη, άπόσπασμα που άφορα τόν Δεμιρδέσι δημοσιεύει μάλιστα ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου. Έδώ γίνεται λόγος για τήν λειτουργία τών τριών σχολείων, τήν άσθενεία τών μεταξοσκώληκων, τήν λειτουργία τών σχολείων ήδη από το 1835/6, τήν άποπλάνηση ολίγων Δεμιρδεσιών από τήν άγγλοαμερικανική θρησκευτική προπαγάνδα, τήν επανασύσταση του Παρθεναγωγείου κ.ά. (σσ. 70-73). Πάντοτε άγρυπνος για τά εκπαιδευτικά θέματα τής εποχής στην περιφέρεια τής Προύσας, ο Ε.Φ.Σ.Κ., που εκείνη τήν περίοδο περιλαμβάνει στους κόλπους του έξέχουσες προσωπικότητες (Βασιάδης, Ίάλεμος, Κ. Καραθεοδωρή, Κ. Καραπάνος κτλ.) και ο μητροπολίτης Νικόδημος – για τά πρόσωπα αυτά ο κ. συγγρ. κάμνει έξαντλητικό λόγο και δικαίως, άφού, ως έλέχθη, ο Σύλλογος διέρχεται τήν καλύτερη περίοδο τής Ιστορίας του. Ένας άλλος σύλλογος τής Βασιλεύουσας, ο Φιλανθρωπικός Σύλλογος ΚΠόλεως, μετά τó 1875/6, ένδιαφέρθηκε για τήν έκπαιδευτική κατάσταση στο Δεμιρδέσι και φυσικά και για όλη τήν περιφέρεια Προύσης.

Τήν έκπαιδευτική και κοινοτική πρόοδο του Δεμιρδεσιού διέκοψε δυστυχώς ή φιλοδοξία του *Φιλανθρωπικού Συλλόγου* που με τόν Πρόεδρό του Άριστάρχη Βατιμπέλα και συνεργό τόν έλληνοδιδάσκαλο τής Τρίγλιας Κ. Άποστολίδη φιλοδόχησαν να χειραγωγήσουν τήν έκπαίδευση στην κωμόπολη, αλλά μαζί και τήν διαχείριση τών έκκλησιαστικών προσόδων. Ήσαν μάλιστα και τήν στηρίξη του Ε.Φ.Σ.Κ., που φαίνεται πλέον να στοιχείται σ' αυτήν τήν διάθεση, ήτοι να έξοβελισθεί ή Έκκλησία από τήν παιδεία, να πληγεί ο μητροπολίτης Νικόδημος, αλλά και ή δημογεροντία του Δεμιρδεσιού, που άντέδρασε στις μεθοδεύσεις του Φιλανθρωπικού Συλλόγου και του Ε.Φ.Σ.Κ. Αύτά κατά τήν περίοδο Μάιος 1876 – Ίούλιος 1877. Οί Δεμιρδισιοί άντέδρασαν καταγγέλλοντας με έπιστολή άνωνύμου, από 1 Ίουνίου 1877, που δημοσιεύθηκε στον Νεολόγο ΚΠόλεως, τις μεθοδεύσεις αυτές του *Φιλανθρωπικού Συλλόγου*, του Βατιμπέλα, του Άποστολίδη. Ο Ε.Φ.Σ.Κ. μάλιστα άντιλήφθηκε τó σφάλμα του και ύποχώρησε στις φιλοδοξίες του να έλέγξει τά κοινοτικά πράγματα, να διαχειρίζεται τις προσόδους τών πατριαρχικών μοναστηριών.

έλαβε υπόψη σοβαρά την επιστολή των Δεμιρδεσίων για κομματισμό, αλλά και την αλλαγή στάσεως και των όμογενών τραπεζιτών και έμπόρων της Βασιλεύουσας έναντι του, οι οποίοι επέμειναν στην θέση τους να ελέγχει ή Έκκλησία την παιδεία.

Στο έπόμενο κεφάλαιο τιτλοφορούμενο *Τὰ Τζεκιργιακά η̄ τὰ ἐν Τζεκιργκὲ διαδραματισθέντα* ο άναγνώστης θα διαβάσει με λύπη την διαμάχη τών Έλλήνων τής Προύσης, όπου εμπλέκονται οι έφημερίδες τής ΚΠόλεως, *Νεολόγος*, *Θράκη*, *Μώμος* (σατυρική), τὸ έλληνικὸ προξενεῖο τής Προύσης, τὸ ύποπροξενεῖο τής Ρωσίας, ὁ Φιλανθρωπικὸς Σύλλογος, πρόκριτοι τών κομποπόλεων Τρίγλιας, Τεπετζικίου, Σουσουρλουκίου, ὁ Ε.Φ.Σ.Κ., διδάσκαλοι τής περιοχῆς. Όλοι καταγγέλλουν και καταγγέλλονται για τὸ ποιὸς θα ἔχει τὸν πρώτο λόγο σὲ θέματα παιδείας επιφανειακῶς μὲν, αλλά στην οὐσία για προώθηση προσωπικῶν συμφερόντων ἐπιταλλεόμενοι τὸν πατριωτισμὸ τών Χρ. Ζωγράφου και Γ. Ζαρίφη. Ἡ άφορημὴ δόθηκε ἀπὸ άσημη συμπεριφορὰ τοῦ Προέδρου τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου Βατιμπέλα και τών φίλων του σὲ ξενοδοχεῖο τοῦ χωριοῦ Τσεκιργκὲ τής Προύσας τὸ Πάσχα (Μάιος) τοῦ 1876. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἔχει συγκεντρώσει στὸ πολυσέλιδο αὐτὸ κεφάλαιο (σσ. 125-163) τὰ σχετικὰ κείμενα και τὴν βιβλιογραφία ποὺ ἀναδεικνύουν τὰ θλιβερὰ γεγονότα τής περιόδου αὐτῆς στην Προύσα και στην περιφέρειά της, ποὺ ἔληξε μὲ τὴν διάλυση τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου τοῦ Βατιμπέλα και τὴν συντήρηση τών σχολείων ποὺ αὐτὸς συντηροῦσε, ἥτοι τών Καγιαμασιού, Τρίγλιας, Σουσορλουκίου, Τεπετζικίου ἀπὸ τὸν Γ. Ζαρίφη, μὲσὸν τὸν υἱὸν τὸν Λεωνίδα. Ὅσο για τὸ Παρθεναγωγεῖο τοῦ Δεμιρδεσίου τὴν λειτουργία του εἶχαν ἀναλάβει οἱ δημογέροντες τής κομποπόλεως, οἱ ὁποῖοι ἔξακολουθοῦσαν νὰ συντηροῦν τὰ τρία σχολεῖα της μὲ τοὺς 400 μαθητὲς τους (Μάιος 1879). Ἐκεῖνο, άσφαλῶς, ποὺ θὰ προσέξει ὁ ἀναγνώστης τοῦ ἐν λόγω βιβλίου τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου εἶναι ἡ σχετικὴ ἀπαξίωση τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν συγγραφέα. Αλλά ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἀξιοποιεῖ τὶς πηγές του και διαπιστώνει τὴν διάσταση τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. μὲ τοὺς πλούσιους ὁμογενεῖς, και εὐεργέτες τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τής Βασιλεύουσας ποὺ μόνοι τους ἀνέλαβαν ἀπὸ τὸ 1878/9 τὴν χορήγηση τών ἀναγκαίων βοηθημάτων πρὸς τὰ σχολεῖα παραμερίζοντας τὸν ἐπιφανῆ Ε.Φ.Σ.Κ. Καὶ εἶναι σημαντικὰ τὰ ὅσα ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου γράφει (σ. 175) ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου τής ΚΠόλεως ἀπὸ τὸ 1880, ἀφοῦ, δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑποσκάπτουν τὸ ἔργο τών ὁμογενῶν τραπεζιτών και τοῦ Πατριαρχεῖου φθάνοντας νὰ τοὺς διαβάλλουν και στὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση ὁ ἴδιος ἀπέτυχαν, κατὰ τὸν συγγραφέα, στὰ αἰτήματά τους για χορηγίες πρὸς ἄλλους πλουσίους ὁμογενεῖς ἐκτὸς ΚΠόλεως, και ἔκτοτε ἀφιέρωσαν τὴν δράση τους, ἐντὸς τών κόλπων τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. ἐννοεῖται, σὲ γενικὰ ἐπιστημονικὰ θέματα ἱατρικῆς, λαογραφίας κτλ. – βλ. τὶς σσ. 175-176. Ἀσφαλῶς ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου ἀξιοποιεῖ τὶς πηγές, αλλά θὰ μπορούσε νὰ εἶναι λιγότερο δηκτικὸς ἀπέναντι σὲ ἕναν σὺλλογο, ὡς ὁ Ε.Φ.Σ.Κ., ποὺ δικαιολογημένως χαρακτηρίστηκε ὡς τὸ «Υπουργεῖο Παιδείας τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ». Ἡ συνολικὴ προσφορὰ τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. δὲν μπορεῖ νὰ ἀποτιμηθεῖ ἀπὸ ἐσφαλμένους χειρισμοὺς μελῶν του, ὡς οἱ Ἡρακλῆς Βασιάδης, Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος. Εἴχαμε, ἄλλωστε, εἰσέλθει στὴν διαμάχη δὺο ἑθνικῶν κέντρων Ἀθηνῶν και Φαναρίου. Ὁ καθεὶς μὲ τὶς εὐθύνες του ...

Στὸ Β΄ μέρος τοῦ βιβλίου, και πάντα σύμφωνα μὲ τὸν ὑπότιτλο τοῦ βιβλίου τοῦ *Παράλληλοι Δρόμοι*, ὁ συγγο. ἀσχολεῖται μὲ τὴν παιδεία στὶς κοινότητες τής Ἀνατ. Μακεδονίας και εἰδικώτερα μὲ τὴν περίπτωση τής Προσοτσάνης. Ὡς ἔλεγχῃ, ὁ συγγραφέας ἔχει τὶς οικογενειακὲς του ρίζες στὸ Δεμιρδεσί τής Προύσης, αλλά γενέθλια

γή είναι η Προσοτσάνη, όπου μετά την Καταστροφή του 1922, εγκαταστάθηκαν 80 προσφυγικές οικογένειες από το Δεμιρδέςι, και όπου ηύραν 1.300 Έλληνες από τους οποίους οι 600 ήταν σλαβόφωνοι, και καλά οργανωμένο άρρεναγωγείο. Αναγκαστικώς ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου επανέρχεται εδώ στον Ε.Φ.Σ.Κ. και στα σχολεία της Δράμας που ο ίδιος ενίσχυε μαζί με τους όμογενείς της ΚΠόλεως, χάρη και στο ενδιαφέρον του έν *Σέρραις Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου*. Άλλα ή Προσοτσάνη, όπως και ή σύνολη Άνατ. Μακεδονία, δεχόταν ήδη την πίεση του βουλγαρισμού και άνθιστάμενοι οι κάτοικοί της, με πρωτοστατούντα τόν ιατρό Νικ. Λάμη, ίδρυσαν τήν *Αδελφότητα Ήως* (Σεπτ. ci. 1872), που, σημειωτέον, ύφίσταται, και πολυδημιουργική μάλιστα, ως τις ήμέρες μας. Ή *Ήως* και οι όμογενείς της μακεδονικής κωμοπόλεως με δραματική επιστολή τους, από 4 Φεβρ. 1873, προς τούς φιλεκπαιδευτικούς συλλόγους ΚΠόλεως εξέθεσαν τούς κινδύνους που προέκυψαν από τδ βουλγαρικό σχίσμα και τήν άρπαγή τών σχολείων από τούς βουλγαριστές και ζητούσαν τήν ίδρυση παρθεναγωγείου στην κωμόπολή τους (βλ. τήν επιστολή αυτήν σσ. 193-194): Αναγκάστηκαν μάλιστα οι όμογενείς της Προσοτσάνης, μαζί με αυτούς του Νευροκοπίου, να μεταβούν στην Βασιλεύουσα και να εκθέσουν τὰ προβλήματα της κωμοπόλεως. Πρώτος άρωγός ο Ε.Φ.Σ.Κ. που τήν ενίσχυσε με 15 λίρες με χορηγία του Γ. Ζαρίφη (12 Μαΐου 1873). Οι δύο άκρώρειες του Βορείου Έλληνισμού, Προσοτσάνη και Νευροκόπι, συνέπασχον κατ' αυτήν τήν περίοδο. Ο κ. Βουλταιάδης, και ο ύπογραφόμενος, *Ο Έλληνισμός και ή μητρόπολις Νευροκοπίου κατά τόν Μακεδονικό Άγώνα*, Θεσσαλονίκη 1991, γράψαμε σχετικά και μένον να γραφούν και άλλα, γι' αυτήν τήν κρίσιμη περίοδο 1870-1912.

Οι δημογέροντες της Προσοτσάνης, σέ δυσχερή θέση εύρισκόμενοι εκ της ραγδαίας βουλγαρικής δραστηριότητας, συνέχισαν να ζητούν τήν βοήθεια του Ε.Φ.Σ.Κ., μέσω του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου τών Σερρών, και πετυχαίνουν χορήγηση 10 λιρών για τὰ σχολεία τους. Λόγος, πάντως, πολύς γίνεται στο κεφάλαιο αυτό για τδ πρόσωπο του Ήλια Χ' γεωργίου του Ήλιου μεν βουλγαρικής καταγωγής θερμώς δι' ύπερ τών ελληνικών γραμμάτων αγωνιζόμενον», κατά τήν άναφορά της Έκπαιδευτικής Έπιτροπής του Ε.Φ.Σ.Κ. από 5 Μαΐου 1874. Ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου άσχολείται ιδιαίτερω, ως έλέχθη, με τόν έν λόγω άνδρα, τόν οποιο ταυτίζει, όρθως, με τόν έπειτα ήγήτη τών βουλγαριστών της Δράμας, στην όποια μετοίκησε (20 Μαΐου 1909) άσχολούμενος με τδ καπνεμπόριο. Τραγικό πρόσωπο με τραγικό τέλος' σημεία τών καιρών της έποχής του Ήλια, πλέον Χ' γεωργήφ (σσ. 204-210). Τὰ χρόνια που άκολουθούν 1873-1875 οι πρόκριτοι της Προσοτσάνης συνέχισαν τις εκκλήσεις τους προς τόν Ε.Φ.Σ.Κ. για οικονομική βοήθεια και πετυχαίνουν τήν ίδρυση και οικόδομηση σχολείων στην κωμόπολή τους. Και ο Ε.Φ.Σ.Κ. του συμπαρίσταται, όπως και ο δραστήριος Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος τών Σερρών που οι παρεμβάσεις του ήταν συνεχεις στα κοινοτικά πράγματα της Άνατ. Μακεδονίας. Με άφορμή τόν Μακεδονικό αυτόν Σύλλογο ο κ. Γ. Κ. Παπάζογλου δίδει πολλές πληροφορίες για πρόσωπα και πράγματα τών Σερρών που διακρίνονταν για τήν δράση τους τὰ χρόνια αυτά, ως ο Ίω. Θεοδωρίδης, ο Χριστόφ. Σαμαρτζίδης, ο Δημ. Μαρούλης, ο Ίω. Κ. Δέλλιος, ο μητροπολίτης Σερρών Νεόφυτος, ο ήγούμενος της μονής Τιμίου Προδρόμου Θεοδόσιος. Ίδιατέρως, πάντως, άρνητική είναι ή θέση του συγγρ. έναντι του τότε μητροπολίτου Δράμας Ίωαννικίου, ο οποίος προφανώς άδιαφορούσε για τὰ σέ βάρος του Έλληνισμού της επισκοπικής περιφερείας του τεκταινόμενα. Σ' αυτήν τήν έκρυθμη κατάσταση οι βουλγαριστές της Προσοτσάνης έπιχείρησαν να δολοφονήσουν τόν ήγήτη τών έλληνο-

φρόνων ιατρὸ Ν. Λιάμη τὴν Μ. Πέμπτη 13 Ἀπριλίου 188 καὶ ὁ συγγρ. ἐξετάζει τὰ καθέκαστα τῆς ἀπόπειρας αὐτῆς καθὼς καὶ τὴν ἄρνηση τῶν Ἑλλήνων, ἑλληνοφώων καὶ σλαβοφώων τῆς κωμοπόλεως, νὰ ὑπογράψουν τὴν προσχώρησή τους στὴν βουλγαρικὴ Ἐξαρχία, πρωτοστατούσης τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς Ἀδελφότητος Ἡοῦς καὶ τῶν προκρίτων ἐν ὄψει καὶ τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου. Εἶδαμε στὴν περίπτωση τοῦ Δεμιρδεσίου τῆς Προούσης ὅτι τὸ 1879/80 οἱ μεγάλοι ἔθνικοι εὐεργέτες τῆς Βασιλεύουσας (Ζωγράφος, Ζαρίφης) ἔπασσαν νὰ ἐνισχύουν τὰ σχολεῖα μέσω τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. τὸ ἴδιο συνέβη καὶ μὲ τὰ σχολεῖα στὴν Ἀνατ. Μακεδονία καὶ ματαίως οἱ πρόκριτοι τῆς Προσοτσάνης ζητοῦσαν τὰ βοηθήματα γιὰ τὰ σχολεῖα τῆς. Ὁ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου μάλιστα εὐρίσκει τὸν τίτλο *Τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου στὴν Προσοτσάνη* προκειμένου νὰ δείξει τὴν ἀδυναμία τοῦ Ε.Φ.Σ.Κ. νὰ βοηθεῖ τὰ σχολεῖα μέσω τῶν χορηγιῶν τῶν πλουσίων ὁμογενῶν. Καὶ τὸ κύκνειο ἄσμα ἐκδηλώθηκε στὴν συνεδρία του τὴν 6 Μαΐου 1879, ὅπου ἐκφράσθηκε ἡ ἀδυναμία αὐτῆ. Οἱ πλούσιοι ὁμογενεῖς εἶχαν ἰδρύσει ἤδη ἄλλα σωματεῖα στὴν ΚΠολὴ γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸ ἔθνωφελές ἔργο τους, ὅπως τὴν Ἀδελφότητα Ἀγαπᾶτε Ἀλλήλους. Ἡ Ἡὼς τῆς Προσοτσάνης συνέχισε τὶς δραστηριότητές της καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ κληθεῖ ἀπὸ τὸν *Φιλολογικὸ Σύλλογο Παρνασσός* καὶ τὸν *Σύλλογο πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων* στὸ συνέδριο τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων ποὺ συγκλήθηκε στὴν Ἀθήνα ἀπὸ 25 Μαρτίου – 9 Ἀπριλίου 1879 τὴν Ἡὼ ἐκπροσώπησε ὁ Νικόλας Λιάμης καὶ δύο γνωστοὶ ἐκπαιδευτικοί, ὁ Ἰω. Καλοσύτης καὶ ὁ Νικ. Φιλιππίδης ποὺ ἀναλαμβάνει ἔθνικὴ δράση μὲ κέντρο τὴν Καβάλα. Ὁ συγγρ. ἔγραψε γιὰ τὸ Δεμιρδεσί ἀρκετὰ ἀναφερόμενος στὴν ἀναστολὴ τῶν χορηγιῶν τῶν ἑθνικῶν εὐεργετῶν πρὸς τὸν Ε.Φ.Σ.Κ., μὲ ἀφορμῆ, ὅπως ὁ ἴδιος γράφει, τὴν ἐπιστολὴ τῶν προκρίτων τῆς. Ἡ ἀναστολὴ αὐτῆ εἶχε καὶ τὶς ἐπιπτώσεις καὶ γιὰ τὶς ἑλληνικὲς κοινότητες τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας, τὴν Προσοτσάνη ἐν προκειμένῳ, ὅπου ἡ Ἡὼς συνεργάζεται ἐφεξῆς μὲ τὴν Φιλεκπαιδευτικὴ Ἀδελφότητα Ἀγαπᾶτε Ἀλλήλους, ποὺ τοῦ λοιποῦ θὰ διαχειρίζεται τὶς χορηγίες τῶν πλουσίων ὁμογενῶν τῆς Βασιλεύουσας γιὰ τὴν ἰδρυσιμὴ καὶ συντήρησιμὴ τῶν σχολείων τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ. Θὰ προσέθετα ἐδῶ τὶς ὠραῖες φωτογραφίες καὶ συνοδευόμενες ἀπὸ τὰ σχετικὰ σχόλια τοῦ συγγρ. γιὰ τὸν ναὸ τοῦ Δεμιρδεσίου τὸν ἀφιερωμένο στὴν Κοίμησι τῆς Θεοτόκου.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ παραπάνω οἱ δύο γενέθλιες κωμοπόλεις τοῦ συγγρ., τὸ Δεμιρδεσί τῆς οἰκογενείας του, ἡ Προσοτσάνη ἡ δική του καὶ τῶν προσφύγων τοῦ Δεμιρδεσίου, βάδιαν παραλλήλους δρόμους: ἀντιμετώπισαν, ἡ πρώτη, τοὺς Προεστοιάντες μισιοναρίους, ἡ δευτέρα τοὺς Βουλγάρους ἐξαρχικούς, εἶχαν σχολεῖα, τὰ παλαιότερα ἡ πρώτη, ἔχοντας ἀμιγῆ ἑλληνικὸ πληθυσμὸ, ἐνῶ οἱ Ἑλλήνες τῆς Προσοτσάνης ἀντιπάλειαν μὲ Μουσουλμάνους καὶ ἐξαρχικούς, ἰδρυσαν ἀδελφότητες καὶ σωματεῖα βοηθούμενα ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς τῆς ΚΠολης, στήριχθηκαν ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ ἡ Προσοτσάνη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὁμογενεῖς. Οἱ πρόκριτοι τοῦ Δεμιρδεσίου ἀντέδρασαν στὰ σχέδια τοῦ Φιλανθρωπικοῦ Συλλόγου νὰ χειραγωγῆσει τὰ ἐκπαιδευτικὰ καὶ κοινοτικὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀνατολῆς ἐρῆμην τῆς Ἐκκλησίας καὶ αὐτὸ ἔγινε αἰτία ἰδρύσεως ἄλλων σωματείων καὶ ἀδελφοτήτων συνεργαζομένων μὲ τὸ Πατριαρχεῖο ποὺ βοήθησαν τὰ σχολεῖα τῆς Προσοτσάνης. Καὶ ἡ σύμπτωσι: στὴν Προσοτσάνη λίγες δεκαετίες πρὸ τοῦ 1922 εἶχαν ἐγκατασταθεῖ Ἠπειρώτες καὶ Ἠπειροθεσσαλοὶ τοὺς ἦσαν οἱ πρόσφυγες Δεμιρδεσίου τὸ 1922 μὲ ἀπώτερη καταγωγὴ τὴν Ἠπειρο.

Τελικῶς, τὸ βιβλίο αὐτὸ τοῦ κ. Γ. Κ. Παπάζογλου, εἶναι μίαν λαμπρῆ συμβολὴ

γία την καλύτερη γνώση της ταραγμένης δεκαετίας 1870-1880, όπου δύο κομπολόγες του τότε αλύτρωτου Έλληνισμού, τὸ Δεμιρδέσι στην Προύσα καὶ ἡ Προσοτσάνη στὴν Δράμα, ἔδιδαν τοὺς δικούς τους ἀγώνες. Ἡ ἱστορία δικαίωσε μόνον τὴν Προσοτσάνη.

Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΑΘ. Ε. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ

Theke Kahl, Γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν Βλάχων, ἐκδ. ΚΕΜΟ 2, ἐκδ. οἶκος Βιβλιόμα, Ἀθήνα 2009, σελ. 370.

Ὁ συγγραφέας εἶναι βαλκανιολόγος καθηγητὴς ἀνθρωπογεωγραφίας τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Münster καὶ συγγραφεὺς πολλῶν μελετῶν μὲ θέματα ἀφορῶντα τὰ Βαλκάνια. Τὸ προκειμένο ἔργο γιὰ τὴν ταυτότητα τῶν Βλάχων ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ Κέντρο Ἑρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων (Ἀθήνα) καὶ ἐκ πρώτης ὕψεως προκαλεῖ ἐντύπωση καὶ προβληματισμὸ γιὰτὶ ὁ κ. T. Kahl προτίμησε νὰ ἐκδώσει τὸ ἐνδιαφέρον, κατὰ τὰ ἄλλα, αὐτὸ τὸ βιβλίον του στὸ ἐν λόγω Κέντρο. Οἱ βλαχόφωνοι Ἕλληνες ἀσφαλῶς καὶ δὲν ἔχουν καμμία σχέση μὲ μειονότητα, οὔτε ποτὲ ἐδέχθησαν νὰ τοὺς ἐπιβληθεῖ ἀπὸ ἄλλους αὐτὸς ὁ προσδιορισμὸς. Οὔτε, βεβαίως, καὶ τὴν δέχονται. Ἀπὸ ὅσα γράφει στὸ βιβλίον του ὁ κ. Kahl δίδει τὴν ἐντύπωση, τουλάχιστον στὸν ὑπογραφόμενο, ὅτι οὔτε ὁ ἴδιος δέχεται νὰ ἀποτελοῦν οἱ βλαχόφωνοι Ἕλληνες μειονότητα. Μαχητὴ, ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ἡ ἀποψὴ του ὅτι οἱ βλαχόφωνοι Ἕλληνες ἔχουν ταυτισθεῖ γιὰ λόγους γεωγραφικούς καὶ πολιτισμικούς μὲ τὸν ὑπόλοιπο Ἕλληνισμὸ, χωρὶς νὰ προσδιορίζει τὸν χρόνο ταυτίσεώς τους. Τὸ πρόβλημα θὰ μπορούσε νὰ τὸ λύσει ὁ κ. Kahl, ἂν ἀνέτρεχε στὸν Ἰωάννη Λυδὸ, στὰ χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ποὺ διεπίστωσε τὴν λατινοφωνία πολλῶν Ἑλλήνων, ἰδίως τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων – *καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῆ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῆ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας* (Ἰωάννης Λυδός, *Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας*, βιβλ. ΙΙΙ, 68). Αὐτὸ σημαίνει ὅτι πολλοὶ Ἕλληνες, ἰδίως τῆς ὑπαίθρου, εἶχαν ἀπωλέσει τὴν γλῶσσα τους, καὶ μιλοῦσαν λατινικὰ ἢ ἦσαν δίγλωσσοι. Καὶ φυσικὰ αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες, ἀπομονωμένοι ἰδίως σὲ ὄρεινους ὄγκους, ἀπὸ ὅπου περνοῦσαν τὰ ρωμαϊκὰ στρατεύματα, δὲν ἐξαφανίσθησαν, ἀλλὰ συνέχισαν νὰ ζοῦν ὡς τὶς ἡμέρες μας καὶ εἶναι οἱ βλαχόφωνοι (λατινοφωνοὶ) Ἕλληνες. Αὐτὸ συνέβη, αἰῶνες ἀργότερα, στὴν Μ. Ἀσία, μετὰ τὴν ὀθωμανικὴ κατάκτηση βυζαντινῶν περιοχῶν, ὅπου Ῥωμηοί, ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς συγκυρίες, ἀπέβαλαν τὴν γλῶσσα τους καὶ μιλοῦσαν τὴν τουρκικὴ ἢ ἦσαν δίγλωσσοι. Εἶναι οἱ Καραμανλῆδες -Καπλαδόκες.

Ὁ ἀείμνητος καθηγητὴς Ἀπόστολος Βακαλόπουλος ἔγραψε ὅτι στὸν ἐκλατινισμὸ καὶ στὴν διαμόρφωση τῶν βλαχόφωνων Ἑλλήνων τῶν βορείων ἐλληνικῶν περιοχῶν συνέβαλε καὶ ἡ κάθοδος λατινογλωσσῶν πληθυσμῶν κατὰ τὸν 7ο μ.Χ. αἰ. μὲ τὶς ἐπιδρομὲς Σλάβων ἀπὸ τὶς παραδουναβιῆς χώρες καὶ οἱ ἐπιμεξίεις γηγενῶν μὲ τοὺς ξένους λατινοφώνους, ἀλλὰ καὶ μὲ μετακινήσεις ἄλλων λατινοφώνων Ἑλλήνων πρὸς τὶς ἐν λόγω βόρειες ἐλληνικὲς περιοχάς. Στὰ Acta τοῦ Ἁγίου Δημητρίου σημειώνεται αὐτὴ ἡ κάθοδος τῶν ξένων, *ἀποφύγων* κατὰ τὸ σχετικὸ κείμενο, ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Πανονίας, τῆς Δακίας καὶ τῆς Δαρδανίας (Ἄπ. Ε. Βακαλόπουλος, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Α΄, *Ἀρχές καὶ διαμόρφωση* του, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 37). Αὐτὰ ἀπὸ τὸν Νέστορα τῆς Ἱστορίας τοῦ Ν. Ἑλληνισμοῦ.

Γιὰ τὴν καταγωγή τῶν Βλάχων, ἐν γένει, ὁ κ. Kahle δὲν πρόσεξε, ἐκτὸς ἂν σκο-